

Šmídová-Malárová, Lenka

Pravidla výkladu legislativních zkratk a vybraných gramatických jevů v římskoprávním oddílu Příručky práva městského Jana z Gelnhausenu

Studia historica Brunensia. 2013, vol. 60, iss. 1-2, pp. [65]-76

ISBN 978-80-210-7685-3

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132816>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LENKA ŠMÍDOVÁ-MALÁROVÁ

**PRAVIDLA VÝKLADU LEGISLATIVNÍCH
ZKRATEK A VYBRANÝCH GRAMATICKÝCH JEVŮ
V ŘÍMSKOPRÁVNÍM ODDÍLU PŘÍRUČKY PRÁVA
MĚSTSKÉHO JANA Z GELNHAUSENU¹**

Abstract:

This paper focuses on selected rules of interpretation in Příručka práva městského, which were taken from Digest incorporated into this text by Jan from Gelnhausen, an author of this legal monument. These rules represent, together with other sentences, a large corpus of legal maxims, which is called De regulis iuris et de verborum significatione. This title corresponds with the two final titles of 50th book in Digest. Author of this paper focus on the rules of interpretation of specific nouns, which are in modern legal theory called legislative abbreviations. In addition, attention was also given to the interpretation of grammatical features, which can not be interpreted only from a linguistic point of view, but also in connection with their legal aspect. Both of these rules of interpretation have one thing in common – the need to simplify the legal text.

Key words:

Příručka práva městského, Jan from Gelnhausen, interpretation, rules of interpretation, Digest, Roman law, municipal law, Brno, Middle age.

Druhá polovina 14. století je z hlediska vývoje domácího městského práva obdobím zlomovým. Brněnské městské právo získává zásluhou tehdejšího notáře Jana ucelený soubor pravidel, reflektující snad všechny oblasti

¹ Text vychází z diplomové práce autorky tohoto příspěvku, obhájené v roce 2012 na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví FF MU. Diplomová práce vznikla pod vedením doc. PhDr. Pavla Krafla. Dr. Viz M a l á r o v á , Lenka: *De regulis iuris et de verborum significatione. Rozbor římskoprávního oddílu Příručky práva městského Jana z Gelnhausenu* (Magisterská diplomová práce). Brno 2012, s. 22–47.

právního života tamního obyvatelstva. *Právní kniha města Brna*², jak se Janovo dílo někdy nazývá, je svodem práva soukromé povahy a nemělo proto obecně závazný a vynutitelný charakter (normativní). Přestože se tedy nejednalo o zákon v právním slova smyslu, nelze *Právní knize* upřít

² *Právní kniha města Brna* (dále jen *Právní kniha*) byla poprvé edičně zpřístupněna v polovině 19. století. Edici vydal Emil Franz Roessler, viz Roessler, Emil Franz (ed.): *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren: eine Sammlung von Rechtsbüchern, Urkunden und alten Aufzeichnungen zur Geschichte des deutschen Rechtes. II. Band. Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert: nach bisher ungedruckten Handschriften*. Praha 1852. Ze základní literatury k brněnskému městskému právu, a k *Právní knize* zvláště, je vhodné odkázat na vůbec nejstarší monografii k této problematice od Josefa Vratislava M o n s e h o : *Über die ältesten Municipalrechte der königlichen Stadt Brünn und dessen Bezirks. Nach einem Codex aus dem vierzehnten Jahrhundert. Mit beigefügten litterarischen, historischen und juristischen Anmerkungen über die ursprüngliche Sammlung der alten Gesetze, ihre Quellen und Fortpflanzung, Sitten, Gewohnheiten, Justizpflege und Sprache etc. im Markgrathume Mähren*. Olmütz 1788. Z bibliografie téhož autora lze dále uvést časopisecký článek *Versuch über die ältesten Municipal-Rechte im Markgrathum Mähren, mit eingestreuten juristisch-historischen Anmerkungen über die Sitten, Gewohnheiten, Gesetze und Justizpflege der damaligen Zeiten; nach einem Codex des XIV. Jahrhunderts, welcher eine vollständige Sammlung der Brünnner Municipalrechte enthält*. *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, sv. 3, 1787, s. 73–155. V období před vypuknutím 2. světové války několikrát publikovala o brněnské *Právní knize* německá právní historička Gertruda Schubart-Fikentscher, viz S c h u b a r t - F i k e n t s c h e r , Gertruda: *Das Eherecht im Brünnner Schöffnenbuch*. Stuttgart 1935, kde se autorka zaměřila na oblast rodinného práva v této právní památce. Dále Táž: *Das Brünnner Schöffnenbuch. Beiträge zur spätmittelalterlichen Rechts- und Kulturgeschichte*. Deutsches Archiv (= DA) 1, 1937, s. 457–498 a t á ž : *Neue Fälle zum Brünnner Recht*. DA 3, 1939, s. 430–496. Článkem k brněnskému městskému právu v 80. letech minulého století přispěl také František Hoffman, viz H o f f m a n n , František: *Brněnské městské právo*. In: Zřídka veselý, František – Peša, Václav (edd.): *Brno mezi městy střední Evropy* (Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého sympozia konaného 29.–30. listopadu 1979). Brno 1983, s. 166–181. V 13. čísle sborníku *Brno v minulosti a dnes*, který vyšel v roce 1995, byla otištěna méně známá, ač poměrně rozsáhlá studie k právním a správním dějinám Brna mezi léty 1243 až 1411, kterou napsal Mojmir Švábenský, viz Š v á b e n s k ý , Mojmir: *K dějinám Brna v letech 1243–1411*. In: *Brno v minulosti a dnes 13: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*, 1995, s. 259–337. Naposledy se brněnské *Právní knize* podrobně a dlouhodobě věnoval Miroslav Flodr. V roce 1993 vydává novou kritickou edici *Právní knihy*, která postupně vyšla celkem ve třech svazcích, viz F l o d r , Miroslav (ed.): *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno 1990; *II. Komentář*. Brno 1992; *III. Rejstříky a přehledy*. Brno 1993. *Právní knize* v kontextu celkového vývoje brněnského městského práva od počátku do konce středověku se Flodr věnoval také z obsahového hlediska. Počínaje rokem 2001 vydává rozsáhlou monografii, ve které sleduje vývoj brněnského městského práva od doby před vydáním privilegia Václava I. pro Brno až po rok 1359. Hlavním přínosem této publikace je, vedle komplexního zpracování právního a správního vývoje

její nesporný význam nejen pro město Brno, ale také pro obce a městečka spadající do brněnského právního okruhu později i mimo něj.³ Pramenovou základnu *Právní knihy* tvoří převážně sentence převzaté z německého a římského práva a domácí judikatura.⁴ Janova *Právní kniha* byla pro svou

Brna, podrobná analýza obsahu *Právní knihy*. Viz Flodr, Miroslav: *Brněnské městské právo: zakladatelské období (–1359)*. Brno 2001. V roce 2006 vydává Flodr navazující studii, ve které sleduje právní vývoj Brna mezi léty 1359–1389. T ý ž : *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389)*. Brno 2006. Vydání této publikace předcházeli Flodruv (téměř) stejnojmenný článek otištěný ve 121. ročníku č. 1 Časopisu Matice Moravské v roce 2002 (*Brněnské městské právo v období po smrti notáře Jana*, s. 33–46). Krátce po vydání studie z roku 2006 byla publikována Flodrova poslední syntéza k této problematice reflektující období od roku 1389 do konce středověku, viz t ý ž : *Brněnské městské právo na konci středověku (1389–konec 15. století)*. Brno 2008. K novějším pracím dále patří mimo uvedené syntézy Ludmily Sulitkové z roku 2004 sledující vývoj brněnských městských knih ve středověku, ve které autorka přihlédla také k vývoji městských knih v českých zemích obecně. Viz S u l i t k o v á , Ludmila: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*. Praha 2004.

3 Nezřídka nastala situace, že města, která původně spadala do působnosti okruhu brněnského městského práva, se později osamostatnila a na základě zkušeností z právního styku s Brnem vytvořila vlastní právní okruh. Není však neobvyklé, že i po dosažení autonomizace se některá z těchto měst nadále obracela do zkušenějšího Brna se žádostí o právní naučení. K tomu lze více odkázat zejména na články Ivana Štarhy. Viz Š t a r h a , Ivan: *Okruh brněnského městského práva*. In: Zřídka veselý, František – Peša, Václav (edd.): *Brno mezi městy střední Evropy – Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého sympozia konaného 29.–30. listopadu 1979*. Brno 1983, s. 138–165; T ý ž : *Okruh brněnského městského práva v době předbělohorské*. In: *Brno v minulosti a dnes 8: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, 1966*, s. 172–188. K trestněprávním vlivům brněnského městského práva v Bystřici nad Pernštejnem a přilehlé lokalitě viz t ý ž : *K rozšíření brněnského práva na Vysočině: hrdelní soudnictví na Bystřicku*. In: *Forum Brunense: sborník prací Muzea města Brna, 2007*, s. 133–142. O právních poměrech v Uherském Hradišti, které je jedním z měst, která se obracela se žádostmi o naučení do Brna, psal Ivan Krška. K r š k a , Ivan: *Brněnská právní naučení Uherskému Hradišti ve druhé polovině 14. století*. In: *Brno v minulosti a dnes 4: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, 1962*, s. 200–209. K vůbec nejstarším pracím o poskytování právních naučení patří článek Bertholda Bretholze z roku 1900, zaměřený na situaci ve Velké Bíteši. B r e t h o l z , Berthold: *Einige Brünner Rechtssprüche für Heinrichs-Bitesch aus dem 15. Jahrhundert (1419–1564)*. *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens (= ZVGMS) 4*, 1990, s. 406–411.

4 Na vlivy německého a římského práva (resp. římsko-kanonického procesu) v *Právní knize* upozornil již E. F. Roessler ve shora citované edici (*Deutsche Rechtsdenkmäler*, s. 31–39, 100–123). Cizím právním vlivům v *Právní knize* se v rámci rozsáhlé monografie zaměřené na pronikání římsko-kanonického procesu do domácího právního vývoje věnoval také Emil Ott, viz O t t , Emil: *Beiträge zur Receptionsgeschichte des römisch-canonischen Processes in der böhmischen Ländern*. Leipzig 1879, s. 174–176. První samostatná římskoprávní analýza obsahu Janovy *Právní knihy* byla

popularitu šířena v opisech a stala se zdrojem inspirace pro budoucí generace právníků.⁵

Jedním z prvních inspirátorů, kteří s textem *Právní knihy* pracovali, byl původem jihlavský notář Jan z Gelnhausenu.⁶ Jan z Gelnhausenu získal úzký kontakt s Brnem, když přijal funkci brněnského městského notáře v roce 1379. Stalo se tak 21 let po smrti jeho předchůdce, notáře Jana, autora *Právní knihy*.⁷ Gelnhausen byl v Brně pověřen zpracováním obecné

publikována teprve v roce 1924. Autorem studie je právní romanista Miroslav Boháček. Viz B o h á č e k , Miroslav: *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*. Zvl. otisk práce ze semináře Českého práva na Karlově univerzitě v Praze (č. 9), Praha 1924. K problematice se Boháček o pár let později vrátil a původní studii doplnil novými poznatky, viz t ý ž : *Ještě k římskoprávnímu obsahu brněnské právní knihy*. In: Sborník žáků profesora Kaprasa. Praha 1930, s. 34–49. Na Boháčkovu analýzu krátce po 2. světové válce navázala G. Schubart-Fikentscher a původní rozbor rozvedla do větších detailů. S c h u b a r t - F i k e n t s c h e r , Gertruda: *Römisches Recht im Brünner Schöffnenbuch. Ein Betrag zur Rezeptionsgeschichte*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Römische Abteilung 65, 1947, s. 86–176. Římskoprávní literaturu ke středověkým právním památkám shrnuje ve svém příspěvku M a l á r o v á , Lenka: *Pronikání římského práva v českých zemích ve středověku. Stav a možnosti bádání*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 26/1, 2012, s. 3–13.

⁵ Z *Právní knihy* čerpal například autor neúspěšného kodifikačního pokusu, Brikcí z Licka. K tomu z literatury více viz Čelakovský, Jaromír: *O právech městských M. Brikcího z Licka a o poměru jich k starším sbírkám právním*. Právník 19, 1880, s. 721–736, 757–774, 793–808, 829–837. Výrazný vliv brněnské právní knihy je patrný také v Koldínových *Právech městských království českého a markrabství moravského*, jejichž pramennou základnu rozebral Jaromír Štěpán. Š t ě p á n , Jaromír: *O kompilační povaze Koldínových práv městských*. Praha 1940.

⁶ Rozsáhlou studii o působení a díle Jana z Gelnhausenu napsal na začátku minulého století Berthold Bretholz, viz B r e t h o l z , B.: *Johannes von Gelnhausen. Kritisch-historische Studie mit zwei Anhängen: 1. Unedierte Iglauer Rechtssprüche für Kutenberg. 2. Johannes von Gelnhausen „Deutsches Bergreiterbuch“*. ZVGMS 7, 1903, s. 1–76. Krátce před Bretholzem publikoval o Janu z Gelnhausenu Jaromír Čelakovský, viz Č e l a k o v s k ý , Jaromír: *Mistr Jan z Gelnhausenu a staré městské knihy Jihlavské*. Časopis musea Království českého 72, 1898, s. 494–501. Tomuto tématu se později věnoval také František Hoffmann. H o f f m a n n , František: *K dílu Jana z Gelnhausenu a jeho pokračovatelů v Jihlavě*. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 67–81.

⁷ Notář Jan umírá na podzim roku 1358, viz F l o d r , Miroslav: *Cesta k právu a spravedlnosti. Jan, notář města Brna*. In: Jan, Libor a kol. (ed.): *Osobnosti moravských dějin*. Brno 2006, s. 89. K právní situaci ve středověkém Brně za dob působení Jana z Gelnhausenu lze odkázat na příspěvek Jaroslava Dřímala otištěný ve Sborníku archivních prací, viz D ř í m a l , Jaroslav: *Brněnské městské knihy, právo a listiny za písaře Jana z Gelnhausenu*. Sborník archivních prací 8, č. 3, 1958, s. 109–129. Ve funkci brněnského notáře setrval Jan z Gelnhausenu do poloviny roku 1389, viz F l o d r , M.: *Brněnské městské právo na konci středověku*, s. 28.

právní příručky městského práva, která by byla použitelná nejen v brněnském právním okruhu, ale i mimo něj. Dílo nese název *Příručka práva městského*⁸, v latinském originále pak *Manipulus directorium iuris civilis*.⁹ Základní kámen Gelnhausenovy práce s prameny představovala Janova *Právní kniha* – snad právě proto je někdy jeho dílo v literatuře označováno jako opis *Právní knihy*. Nutno dodat, že toto označení získala Gelnhausenova práce neprávem. Ačkoli většina textu skutečně vychází z brněnské *Právní knihy*, nelze totéž tvrdit o rozsáhlém souboru pravidel, která byla převzata a do textu zakomponována z jiného zdroje. Jedná se o poslední dva tituly 50. knihy římskoprávních *Digest*, které čítají několik stovek výkladových pravidel a definic.¹⁰ Z romanistického hlediska tak představuje Gelnhausenova *Příručka* oproti *Právní knize* pramen významnější, přestože stojí v právně-historické literatuře v pozadí.

1. Výkladová pravidla v *Příručce práva městského* a jejich charakter

Římskoprávní oddíl *De regulis iuris et de verborum significatione*, který Jan z Gelnhausenu umístil mezi články 833–1279, přináší do oblasti městského práva řadu užitečných definic a pouček. Jejich aplikace do praxe měla vést ke správné interpretaci obsahu jednotlivých právních sentencí. Kvůli přítomnosti tohoto oddílu se *Příručka* stává ve své době pramenem ojedinělým, protože toho času v domácím právním prostředí neexistovala jiná právní kniha, která by obsahovala výkladová pravidla v takovém rozsahu. Obsahem uvedeného oddílu jsou tituly v *Digestech* označené jako 50.16 *De verborum significatione* a 50.17 *De diversis regulis iuris antiqui*. První titul je svodem rozličných právních definic předních římských právníků, které osvětlují specifické právní termíny, vyskytující se v textu *Corpus iuris civilis*. Obsahem druhého titulu pak jsou základní a často frekventovaná římskoprávní pravidla. Až na několik výjimek Gelnhausen všechny sentence,

⁸ Dále jen *Příručka*.

⁹ Edičně bylo toto právnícké dílo vůbec poprvé zpřístupněno v roce 2008 zásluhou Miroslava Flodra. F l o d r , Miroslav (ed.): *Příručka práva městského (Manipulus vel directorium iuris civilis)*. Brno 2008.

¹⁰ Na shody mezi textem *Příručky* a římskoprávními *Digesty* v předmětném oddílu *De regulis iuris et de verborum significatione* poukázal Miroslav Flodr jednak v rámci výše uvedené edice, kde k jednotlivým článkům přiřadil odkaz na příslušný odkaz *Digest*, který textu konkrétní sentence odpovídá. Na závěr edice pak umístil přehled konkordancí mezi oběma právními památkami v podobě tabulky s čísly článků v případě *Příručky* a fragmentů v případě *Digest*. Na přítomnost textů z římskoprávních *Digest* upozornil Flodr již dříve před vlastním vydáním edice. Příkladem lze uvést publikaci F l o d r , M.: *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana*, s. 64.

objevující se v obou titulech *Digest*, převzal.¹¹ Četné komentáře doplňující jednotlivé sentence jsou dokladem toho, že Gelnhausen nepracoval s původním zněním *Digest*, ale použil jejich středověkou verzi opatřenou glosami. Je pravděpodobné, že text převzal z rukopisu *Digestum novum cum glossa Acursii*, který měl k dispozici v opise. Z převzatých sentencí je na první pohled patrné, že cílem Jana z Gelnhausenu nebylo přizpůsobit text domácímu právnímu prostředí ve všech ohledech. Dokládá to jednak výskyt sentencí obsahující italská i mimo italská místa¹² a osobní jména¹³, a dále odkazy na římskoprávní předpisy.¹⁴

Pro účely rozboru výkladových pravidel v Gelnhausenově *Příručce* je stěžejní zejména text převzatý z titulu *De verborum significatione*. V *Příručce* je stejnojmenný pododdíl rozdělen do celkem 227 článků, které obsahují definice z různých právních odvětví soukromého a veřejného práva. V hojném počtu jsou zde zastoupeny především definice k právnímu názvosloví římského práva obligačního a věcného, v nemalém počtu je zastoupen výklad terminologie dědického a procesního práva, přičemž nejsou

¹¹ Gelnhausen do textu *Příručky* nepřevzal následující fragmenty: 50.16.87., 50.16.98., 50.16.116., 50.16.122., 50.16.125., 50.16.126., 50.16.137., 50.16.138., 50.16.139., 50.16.140., 50.16.142., 50.16.147., 50.16.203., 50.16.205., 50.16.222., 50.16.240., 50.16.241., 50.17.147. V některých případech byly určité fragmenty převzaty pouze z části s tím, že některé jejich odstavce autor *Příručky* z textu vypustil. Jedná se o následující texty: 50.16.220.1., 50.16.220.2., 50.16.233.1., 50.16.233.2., 50.16.239.3., 50.16.233.4., 50.16.242.1., 50.16.242.2., 50.16.242.4., 50.16.245.1., 50.17.2.1., 50.17.152.2., 50.17.155.1., 50.17.155.2., 50.17.156. (v tomto případě vypustil Gelnhausen úvodní sentenci); 50.17.156.2., 50.17.156.3. K tomu srov. F l o d r, M. (ed.): *Příručka*, s. 21.

¹² *Roma* (čl. 835, 979), od toho odvozené *Populi Romani* (čl. 848, 849); v rámci jednoho článku pak *Italia*, *Gallia*, *Sicilia* (čl. 931); Galie je k nalezení též samostatně v čl. 910. Dále tu máme město *Verona* (čl. 1174), *Troia* (čl. 952). Hojně je v textu zmiňován také řecký národ, tj. Řekové (*Graeci*), a to v souvislostech s jejich právními zvyklostmi, viz čl. 838, 852, 863, 871, 998.

¹³ Jedná se o jména římských císařů: *Antonius Pius* (v textu uvedeno zkráceně jako *Pius*), viz čl. 1088, *Caesar* (čl. 1250); jména římských právníků: *Proculus* (čl. 837), *Labeo* (čl. 838, 847, 862, 876, 871, 878, 886, 893, 1015, 1056, 1059, 1060) *Marcellus* (čl. 842, 1126), *Iulianus* (čl. 842, 910), *Sabinus* (čl. 847, 1061), *Celsus* (čl. 1083), *Quintus Mutius* (čl. 858), *Servius* (čl. 858, 863, 859, 910), *Alfenus* (čl. 910), *Fulcinius* (čl. 912), *Scaevola* (čl. 859), *Massurius* (čl. 966), *Cassellinus* (čl. 979), *Modestinus* (čl. 937), *Neratius Priscus* (čl. 918), *Mela* (čl. 1026), *Paulus* (čl. 1038), *Iabelus* (čl. 1132); a jména římských občanů, kde je zastoupeno především jméno *Titius* (čl. 971, 1028, 1072, 1102, 1155, 1230), a výjimečně také občanek: *Iulia* (čl. 1016); a v poslední řadě nelze opomenout ani jména otroků: *Sticho* (čl. 1220) a *Damas* (čl. 983).

¹⁴ V textu se tak objevují zmínky o Zákonu dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*), viz čl. 895, 913, 957, 1016, 1037, 1052, 1151; dále tzv. *Lex Aelia Sentia*, čl. 903.

opomenuta ani zbývající právní odvětví.¹⁵ Tyto definice lze z hlediska moderní právní teorie rozdělit na reálné (věcné) a nominální (jmenné).¹⁶ Podle zaměření jednotlivých sentencí je možné uvažovat také o kategorizaci definic na definice obecné, použitelné v podstatě ve všech oblastech a definice zvláštní, které lze aplikovat zejména v rámci konkrétních právních odvětví.

-
- 15 Text obsahuje obecné definice k výkladu právních úkonů, práva osob, rodinného práva, trestního práva, správního práva.
- 16 Nominální definice pouze určují označení určitého právního jevu, zatímco definice reálné toto zpravidla stručné pojmové vymezení doplňují z hlediska jeho charakteristiky. K tomu viz K n a p p , Viktor – B e r l o c h , Aleš: *Logika v právním myšlení*. Praha 2000, s. 177. Srov. W e i n b e r g e r , Otto: *Základy právní logiky*. Brno 1993, s. 183–184; Š í n , Zdeněk: *Tvorba práva. Pravidla, metodika, technika*. Praha 2009, s. 186. Jako názorný příklad lze z textu *Příručky* uvést následující sentence. Funkci nominální definice plní v pořadí čtvrtá sentence v článku 872: „*Incertus possessor est, quem ignoramus*“ (*Nejistý držitel je ten, kterého neznáme*), viz F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 144. Jak je patrné z uvedeného příkladu, předmětem nominální definice je pouze určitý právní termín, v našem případě „*incertus possessor*“, kdy se z definice dozvídáme pouze stručnou informaci o tom, že takto se v právu správně nazývá držitel, který není znám, přičemž charakteristiku jeho právního postavení předmětná definice dále neuvádí. V takovém případě by se totiž jednalo již o definici reálnou. Tu lze opět demonstrovat na konkrétním ustanovení *Příručky* (čl. 879): „*Matrem familias accipere debemus eam, que non inhoneste in domo vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. Proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina, nam neque nuptie neque natales matrem familias faciunt, sed boni mores.*“ (*Za matku rodiny musíme považovat tu, která v domě nežije nepočestně. Totiž matku rodiny je nutné oddělovat od jistých ženských zvyků. Ovšem nezáleží na tom, zda je vdaná nebo vdova, svobodná či propuštěná, protože [ženu] matkou rodiny nečiní manželství ani její původ, ale dobré mravy.*), viz F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 145. Výhodou reálné definice je její popisný charakter, jehož prostřednictvím lze jednotlivým právním pojmům lépe porozumět. Z hlediska interpretace konkrétních termínů a zejména pak jejich následné aplikace do praxe je nicméně nutné stavět význam obou způsobů definování do stejné roviny, protože reálná definice zpravidla navazuje na definici nominální. Přítomnost římskoprávního oddílu *De verborum significatione* v obsahu *Příručky* je proto důležitá nejen z pohledu středověkého městského práva, kdy opatření právních textů domácí proveniencí souborem definic, navíc tak rozsáhlým, je zcela ojedinělá a výjimečná. Z dobových pramenů lze uvést pouze *Arnoštova provinciální statuta z roku 1349*, která v rámci jednoho článku shodně označeném po vzoru *Dekretálů Řehoře IX. (Liber Extra)* jako „*De verborum significatione*“ pojednávají o důležitosti kladené významu slov. Oproti *Příručce* se nicméně jedná o ustanovení stručné a po materiální stránce zcela nesrovnatelné. K tomu více viz M a l á r o v á , Lenka: *Pronikání římského práva do českých zemí ve středověku. Arnoštova provinciální statuta z roku 1349 a římské právo?* (Bakalářská práce). Brno 2010, s. 64. Text této poznámky pod čarou byl doslovně převzat z výše citované diplomové práce autorky tohoto příspěvku, viz t á ž : *De regulis iuris*, s. 33–34.

V tomto příspěvku se zaměříme na definice obecné, které představují základ právní interpretace vůbec.

1.1 Rozbor konkrétních výkladových pravidel

Snaha tvůrců právních předpisů a obecně pramenů právní povahy odevládna směřovala k dosažení takové stylizace právních textů, která by jejich obsah činila srozumitelným nejen pro zkušené právníky, ale také pro konkrétní adresáty, jimiž byli a jsou ve většině případů laici. Obsahem takového textu by proto mělo být jasné a konkrétní sdělení, oproštěné od přebytných výraziv či celých vět, které mohou správnou interpretaci ztížit, popřípadě zcela znemožnit. Již mezi římskými právníky se při tvorbě kodifikace *Corpus iuris civilis* osvědčil do jisté míry jednotný stylistický úzus, na základě kterého bylo možné vytvořit co nejstručnější a nejdůležitější právní text. Podstata stylizace takto „zjednodušeného“ textu pak spočívala ve dvou aspektech. Určitý okruh příbuzných substantiv se často nahrazoval jediným termínem, čímž se eliminoval mnohdy rozsáhlý počet pojmů ve větě. Takovýto termín měl z hlediska moderní právní teorie povahu tzv. legislativní zkratky. Z textu nicméně vždy muselo být jasné, že se skutečně jedná o legislativní zkratku, přičemž bylo nezbytné, aby byly taxativně vyčteny všechny případy – pojmy, které legislativní zkratka v sobě pro účely interpretace a následné aplikace zahrnuje.¹⁷ Druhým aspektem tvorby právního textu je vytvoření takových vět, kde gramatické jevy v nich použité mohou být interpretovány extenzivně, čili nezávisle na striktních lingvistických pravidlech výkladu. V římskoprávní praxi se tento aspekt uplatnil

¹⁷ K pojmu legislativní zkratka a jejím účelu viz např. Š i n , Zdeněk: *Tvorba práva*, s. 161. Ze současných i historických právních pramenů, kde se legislativní zkratky uplatnily, lze uvést následující příklady. Tak například Obecný občanský zákoník z roku 1811 upravuje jeden z případů legislativní zkratky v rámci § 42: „*Názvem rodiče se rozumějí zpravidla bez rozdílu stupně všichni příbuzní v řadě vzestupné a názvem děti všichni příbuzní v řadě sestupné.*“, viz zákon č. 946/1811 ř. z., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů ke dni 1. 1. 1925. Zákonodárce se v uvedeném ustanovení snaží adresátům sdělit, že v případě, kdy jako subjekt určitého pravidla budou označeni rodiče, pak se toto pravidlo vztahuje také na prarodiče a jejich předky v přímé linii. Totéž pak platí i o dětech a jejich potomcích. Jiným příkladem legislativní zkratky naopak ze současné právní úpravy je ustanovení § 2 odst. 5 zákona č. 280/2009 Sb., daňového řádu, ve znění pozdějších předpisů: „*Příslušenstvím daně se rozumějí úroky, penále, pokuty a náklady řízení, jsou-li ukládány nebo vznikají-li podle daňového zákona. Úroky, penále a pokuta za opožděné tvrzení daně sledují osud daně.*“ Legislativní zkratkou je v tomto případě příslušenství daně, kterým se pro účely daňového řádu mohou rozumět úroky, penále, pokuty a náklady řízení za výše stanovených podmínek.

následovně. Věty stylizované v jednotném čísle mohly být interpretovány v plurálu a případně naopak. Totéž platilo u slovesných časů, kdy ve větě použitý *tempus* mohl být nahrazen jiným slovesným časem. Nejen v těchto případech bylo nutné, aby interpret k výkladu určitého textu přistupoval kriticky a nesoustředil se na význam vět pouze z lingvistického hlediska. Vždy je totiž žádoucí, aby při práci s konkrétní právní sentencí byly zohledněny logické souvztažnosti mezi touto sentencí a jinými sentencemi v témže právním odvětví, případně v právním řádu jako celku, což přímo souvisí s metodou systematického výkladu. Její podstatou je nalezení souvislosti mezi jednotlivými sentencemi, jejichž aplikace může být v konkrétním případě podpořena nebo vyloučena na základě existence jiných sentencí.¹⁸ Výše uvedené interpretační zvyklosti se prostřednictvím oddílu *De regulis iuris et de verborum significatione* plně promítly také do textu *Příručky*. V následujících odstavcích bude poukázáno, která z těchto pravidel Gelnhäusen převzal a jaký byl jejich význam pro právní praxi.

Legislativní zkratky. Definice v článku 873 reflektuje skutečnost, že většina sentencí je psána v mužském rodě. Pokud není uvedeno jinak, adresátem takového ustanovení jsou obě pohlaví, tedy muži i ženy. Předmětem definice je i konkrétní příklad. Hovoří-li se v textu například o nesvobodném muži (*servus*)¹⁹, subjektem, na který se tato sentence vztahuje, může být také nesvobodná žena (*ancilla*).²⁰ Na stejném principu jsou založeny definice v člancích 885 a 984. Pokud byl adresátem příslušného ustanovení patron – muž (*patron*), pak nevyplývalo-li z textu zákona něco jiného, toto ustanovení bylo určeno také ženám – patronkám (*patronae*), viz čl. 885.²¹ Totéž platí o interpretaci termínu „*puer*“, kterým mohl mít zákonodárce

18 Při použití této metody interpretace upouští interpret od prostého použití tzv. jazykového (gramatického) výkladu, jehož smysl *de facto* spočívá v pouhém porozumění textu z lingvistického hlediska. Metoda jazykového výkladu se v minulosti stala několikrát terčem kritiky, neboť svádí adresáty k doslovné interpretaci daného textu bez současného použití metod logického a systematického výkladu. Viz judikát Nejvyššího správního soudu ze dne 16. července 2009, č. j. 1 As 31/2009 – 81. K tomu více viz Lukáš Hlouch, viz H l o u c h , Lukáš: *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň 2011, s. 215–224.

19 Všechna latinská substantiva budou pro zachování jednotného stylu uváděna v nominativu.

20 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 144. Sentence téhož obsahu se v předmětném římskoprávním oddílu *Příručky* nachází také v čl. 933. Text definice téměř doslovně odpovídá *Digestum* (Digesta (= Dig.) 50.16.40.1). Drobná modifikace nastala pouze u původního slovesa „*referre*“, které bylo nahrazeno slovesem „*pertinere*“.

21 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 146. Obsah citovaného článku doslovně odpovídá Dig. 50.16.52.

na myslí jak chlapce, tak dívky (čl. 984).²² Ke stejné interpretaci nabádá také článek 1022, podle kterého se termín „*filius familias*“ nevztahoval pouze na syny a zahrnoval i dcery. Tentýž článek obsahuje ještě jiné pravidlo, které je tentokrát zaměřeno přímo na muže. Pokud by totiž bylo určité ustanovení adresováno otci (*pater*), pak by se případným subjektem stal také dědeček (*avus*) v pozici otcova předka.²³ Shodnému výkladovému principu odpovídá i interpretace termínu „*nurus*“ a „*gener*“. Stejně tak, jako lze pojmem „*nurus*“ označit nejen snachu, ale i prasnachu (čl. 883),²⁴ pak také substantivum „*gener*“ mohlo být interpretováno ve smyslu manžela dcery, vnučky a rovněž pravnučky (čl. 963).²⁵ Podobnou funkci jako předešlé pojmy plnilo substantivum „*homo*“ (*člověk*), prostřednictvím kterého bylo možné označit ženy i muže (čl. 973).²⁶ V případě, že se v určité sentenci hovořilo o ženě (*mulier*), pak obecně platilo, že adresátem textu byly i dívky ve věku, který jim umožňoval započít sexuální život (*virgines viripotentes*), viz čl. 846.²⁷ Zejména pak pro účely správného výkladu pravidel dědického či rodinného práva měla platit zásada, že termínem „*syn*“ (*filius*) mohou být míněny všechny děti v rodině bez ohledu na pohlaví (čl. 917).²⁸ Článek 936 podává výklad k pojmu „*nati*“, kterým se v právním textu označovaly nejen děti v první linii, ale také děti dětí (vnuci).²⁹

Výklad gramatických jevů. Pro účely zjednodušení práce s právními texty se v oddíle *De regulis iuris et de verborum significatione* objevují také pravidla obsahující návod, jak pracovat s gramatickými jevy v konkrétních případech. To se týká zejména použitých slovesných časů a tvarů. Většina římskoprávních sentencí v *Corpus iuris civilis* a také v Gelnhausenově *Příručce* je stylizována ve třetí osobě singuláru. Zpravidla pouze tam, kde je určité pravidlo adresováno skupině osob a to proto, že to vyžaduje skutková podstata daného případu, se uvádí plurál. Totéž se uplatnilo v případě čísla u substantiv a k nim příslušných adjektiv. Informuje o tom sentence v čl. 979 – za předpokladu, že to připouští povaha příslušné sentence, bylo mož-

22 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 156. Srov. Dig. 50.16.163.1. V textu *Digest* se navíc nachází dovětek „*et Graece paidion communiter appellatur*“, který do citované sentence převzat nebyl.

23 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 161. Srov. Dig. 50.16.201. Gelnhausen z textu vypustil úvodní větu „*Iusta interpretatione recipiendum est*, ...“.

24 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 146. Srov. Dig. 50.16.50.

25 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 155. Srov. Dig. 50.16.136.

26 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 153. Srov. Dig. 50.16.152.

27 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 141. Srov. Dig. 50.16.13.

28 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 150. Srov. Dig. 50.16.84.

29 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 152. Srov. Dig. 50.16.104.

né substantiva a adjektiva uvedená v singuláru aplikovat také na případy, kde se vzhledem k okolnosti případu hodí spíše plurál.³⁰ Zatímco k interpretaci substantiv a adjektiv v určitém čísle obsahuje římskoprávní oddíl *Příručky* pouze jedno ustanovení, totéž neplatí v případě výkladu sloves uvedených v konkrétním čase, kde takových sentencí máme hned několik. Chronologicky vzato lze na prvním místě uvést čl. 841, jehož předmětem je pravidlo, že věta, která obsahuje sloveso ve futuru, může být interpretována také jako věta přítomná.³¹ Stejný způsob interpretace je uveden také v čl. 952, kde bylo pro názornou demonstraci uplatnění tohoto pravidla v praxi zvoleno sloveso „esse“. Z textu sentence plyne, že větu s přísudkem „erit“ lze interpretovat jednak ve futuru, které tomu z gramatického hlediska odpovídá, tak v préteritu. Přílehlý komentář k tomuto pravidlu podává názornou ukázkou situace, kdy se tato interpretace mohla v praxi uplatnit včetně výkladu. Jako příklad je uveden text potvrzení dodatku k testamentu ve znění „*quod in codicillis scriptum erit*“. Zde autor komentáře poukazuje na to, že k dosažení správného výkladu verba „erit“, by interpretátor měl vycházet nejenom z toho, co je napsáno, tedy z gramatické skladby věty, ale také z vůle zůstavitele (*ex voluntate scribentis interpretandum est*). Potřeba kritického přístupu k interpretaci právních sentencí vyplývá i ze závěru čl. 952. Jako příklad je uveden výrok „*Troia capta est*“. S ohledem na slovesný tvar „est“ lze tuto jednoduchou větu vyložit dvěma způsoby. Jednak v přítomném čase ve smyslu „*Trója je [právě teď] dobytá*“, nebo tak, že k dobytí Tróji došlo v minulosti (*Trója je dobytá*).³²

30 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 156. Srov. Dig. 50.16.158. Uvedený fragment *Digest* byl do *Příručky* převzat pouze z části.

31 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 141. Srov. Dig. 50.16.8. Citovaná sentence se od původního textu *Digest* liší přidáním substantiva „tempus“. Předmětná zásada o interpretaci slovesného času ve větě je v textu *Příručky* i v *Digestech* demonstrována slovesem „oportere“ (v sentenci uvedeno ve tvaru „oportebit“). V římském právu se prostřednictvím tohoto slovesa vyjadřovala určitá povinnost, která spočívala v závazku povinného něco dát (*dare*), něco konat (*comittere*), či něco strpět (*pati*). Viz výklad hesla „oportere“ v Bartoškově *Encyklopedii* na s. 199 a dále komentář v publikaci K i n c l , Jaromír – S k r e j p e k , Michal – U r f u s , Valentin: *Římské právo*. Praha 1995, s. 220. Na dobu plnění ovšem neměl zvolený slovesný čas vliv, protože tímto způsobem se nevyjadřovala lhůta k plnění, ale pouhá skutečnost, že daná povinnost má být splněna.

32 F l o d r , M. (ed.): *Příručka*, s. 153. Srov. Dig. 50.16.123. Texty se liší drobnými gramatickými odchylkami, přičemž v *Digestech* je ve větě „*Lucius Titius obligatus est*“ místo participia „obligatus“ použito sloveso „alligatus“, které ovšem nemá vliv na původní význam sentence.

Výskyt pravidel interpretace a aplikace legálních zkratk a vybraných gramatických jevů v *Příručce práva městského* vnáší do středověkého městského práva jistý řád, který je pro správný výklad právních textů nezbytný. Shora uvedené příklady potvrzují stanovisko všeobecně uznávané moderní právní teorií, založené na myšlence kritického přístupu k interpretaci právních textů, která se neobejde bez současného použití metody logického a systematického výkladu, a to vedle metody výkladu jazykového, jejíž provedení lze považovat za prvotní, nikoliv však konečný kontakt s právním textem. Požadavek kritického přístupu k interpretaci a aplikaci jednotlivých sentencí platí zvláště při práci s historickými právními texty. Jak je známo, středověká společnost nepřiznávala stejná práva a povinnosti oběma pohlavím současně. V každém jednotlivém případě je proto potřeba pečlivě zvážit fakt, zda určité pravidlo spadá do působnosti použití legislativní zkratky či nikoliv. Totéž platí v případě interpretace gramatických jevů ve větách – vždy je nutné hodnotit konkrétní text nejen na základě jeho doslovného znění, ale zejména na jeho význam v souvislosti s jinými sentencemi či okolnostmi daného případu.

RULES OF INTERPRETATION AND LEGISLATIVE SHORTCUTS SELECTED GRAMMAR IN ROMAN LAW SECTION OF THE HANDBOOK CITY RIGHTS FROM JANA OF GELNHAUSEN

The 14th century is a very important period in the field of the medieval domestic municipal law. It brought into moravian legal development the first complete collection of legal rules, which regulated almost all legal branches of the burgher's life. This legal collection was written by registrar Jan from Brno, who used roman and german legal sources in his work. His collection is usually called *Právní kniha města Brna* and although it did not have a normative character, it was a very important legal work for its time and also for the future period. A lot of lawyers were inspired by Jan's legal work. The first of them, registrar Jan from Gelnhausen, who worked in municipal office in Brno circa twenty years after Jan, used his legal work for creating a general legal guide, which was applicable also outside the competence of municipal law of Brno. His work is called *Příručka práva městského* and it is not only a compilation of *Právní kniha města Brna*. Jan from Gelnhausen incorporated into his text parts of *De verborum significatione* and *De regulis iuris*, which includes a number of legal definition and rules from *Digest*. This collection of legal maxims is the key to the interpretation of frequent legal terms and rules, which are regulated in the codification of Roman law – *Corpus iuris civilis*. The presence of these rules in the *Příručka práva městského* is very rare, because no other domestic legal monument of this period includes these rules of interpretation and definitions. These rules are relevant to the methodology of work with legal texts. They can be categorized as general or specific. The maxims, which focus on the interpretation of the specific nouns (legislative abbreviations) and grammatical features are part of the general rules. The purpose of this paper is to interpret these rules in *Příručka práva městského* and to show their practical relevance.